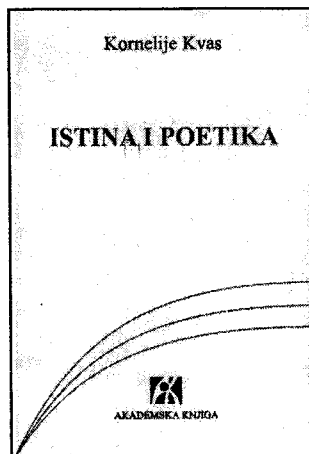

СРБСКЕ, ПАЧЕВО, БР. 106, ДЕЦЕМБАР 2012

verum, falsum, fictio

милена малешевић

Корнелије Квас:
Истина и поетика,
књижевно-теоријска
студија, Академска књига,
Нови Сад, 2011.

Истина је увек лепа, а лепоћа увек истинитија.
Корнелије Квас,
Истина и поетика

Питања отворености књижевног дела и уметности уопште према појму истине и данас су веома актуелна. Суочавајући се са изазовима проблематике које сложени однос истине и фикције унутар књижевности намеће, теоретичари књижевности сматрају да ова тема још увек није до краја исцрпљена. Потреба да се појмовно разграниче категорије истинитости у оквиру књижевног дела није, наиме, новијег датума; но, упркос свим напорима, чини се да о самом односу истине и књижевности ипак није речено довољно. Књига Корнелија Кваса, *Истина и поетика*, у том смислу немерљив је допринос савременој књижевнотеоријској мисли, која се, након радикалног деконструкционизма и постструктурализма, поново окренула извору – антици, тражећи у њему истину о истини.

Осим што је ова књижевно-теоријска студија, објављена 2011. године у издању новосадске Академске књиге, суочена већ на почетку са обимном и сложеном грађом, књига *Истина и поетика* пре свега илуструје покушај да се проблем о коме је реч изложи систематично, не би ли се на тај начин пружио свеобухватнији увид у различите теоријске постулате. Захваљујући таквој структури, аутор ове књиге показује недвосмислену тежњу ка компаративном моделу анализе књижевних теорија истине, који се у студији оваквог значаја показује као императив. Не само што Корнелије Квас овом амбициозном подухвату даје систематичност, указујући тако на одговорност коју он као аутор има према читаоцима, већ његово истраживачко дело, увође-

њем компаративне димензије и полемичког карактера, улази у ред оних која књижевнотеоријском проблему не прилазе једнострано, већ га тумаче о оквиру богате теоријске традиције, остављајући увек места за нова промишљања и открића.

Подела на поглавља, која доприноси томе да се целине у књизи лакше уоче и разграниче, инспирисана је, како сам аутор у предговору наводи, жељом да се обухватна грађа учини не само систематичном, већ доступном и приступачном. Корелација која, пак, међу тим поглављима постоји као обједињујући принцип, не дозвољава нам да књигу *Истинина и њоеџика* читамо парцијално, јер се само у свеукупности прочитаног отеловљује суштинска повезаност делова и основна идеја аутора: да се, указивањем на теорије књижевне истине у антици, предочи развој и последице формирања савремене теоријске мисли о проблему односа истине и књижевности.

Пре него што се окрене компаративном проучавању постојећих теорија књижевне истине, аутор нам у предговору, као некој врсти уводне речи, предочава циљеве, даје кратак садржај књиге и наговештава очекиване резултате свог истраживања. Подела на поглавља је, како Корнелије Квас наглашава, условљена самим теоријским проблемом којим се бави, те ће средишњи део књиге бити посвећен анализи античких теорија истине, док ће уводно и завршно поглавље имати улогу повезивања античке мисли са нововековним и савременим теоријским постулатима, од којих су многи настали као последица Платоновог, Хорацијевог и Аристотеловог схватања овог проблема. Отуда се и потреба за посебном и темељном анализом античких разматрања односа између истине и књижевности објашњава њиховим вишевековним утицајем на различите теоретичаре, те се теорије античких мислилаца, тек сагледане у целини, „откривају као основа појединих савремених књижевних теорија, омогућавајући нам бољи увид у суштинске поставке неких модерних поетичких схватања“ (*Истинина и њоеџика*, стр. 7-8).

Настојећи да „не изгуби главну нит излагања“, аутор у првом поглављу, „Теорије истине и истина песништва“, предочава преглед теорија истине у циљу упознавања и разумевања односа античких мислилаца према овом питању. Започињући своје излагање дефинисањем најстарије и најпознатије теорије истине, Корнелије Квас нас најпре, у кратким цртама, подсећа на Платонове и Аристотелове теоријске поставке, који се сматрају утемељивачима теорије кореспонденције. Већ на самом почетку, аутор указује на поједине слабости ове теорије, која, нарочито у Платоновом концепту, истини приступа из језичке и онтолошке перспективе, те се, према томе, песништво у Платоновој онтолошкој хијерархији нашло на последњем месту, јер оно „никада не кореспондира идеји или истини Бића“ (*Истинина и њоеџика*, стр. 11). Аристотел је, пак, према Квасовом мишљењу, први формулисао теорију кореспонденције на систематичан начин, дајући песништву и уметности уопште нешто значајнији положај на хијерархијској лествици, премда и он овом проблему прилази из онтолошке равни. Значај Платоновог ученика, међутим, аутор сагледава у контексту утицаја који је Аристотелово тумачење књижевне истине имало на савремене теоретичаре. Напомињући да је Аристотел теорију кореспонденције пре свега везивао за језички исказ, аутор уочава њен развој у оквиру модерне лингвистичке и семантичке теорије истине, издвајајући као следбенике античког мислиоца Алфреда Тарског, Доналда Дејвидсона и Паола Кривелија. И док прва двојица теоретичара продубљују и проширују Аристотелову теорију кореспонденције, настојећи да је постулирају као релевантну теоријску основу семантичког схватања истине у оквиру језика, Кривелије, како аутор *Истинине и њоеџике* увиђа, проблематизовао Аристотелову мисао, упозоривши како, због одређених недоследности, она понекад излази из граница теорије кореспонденције. Узимајући у обзир друга мишљења и пажљиво тумачећи Аристотелове теоријске поставке, Корнелије Квас доводи у питање Кривелијеву тврдњу, указујући да проблематична места Аристоте-

лове теорије истине не напуштају оквири теорије кохеренције, већ антиципирају елементе потоње теорије кохеренције. Као доказ за своју претпоставку, аутор наводи Аристотелову *Поетику*, у којој делови трагедије морају подлећи управо логичком следу догађаја – начелу кохерентности.

Међу теоријама истине које Корнелије Квас потом помиње, а које су настале као последица Аристотелове и Платонове мисли, односно као њихова критика, нарочито се чини значајном теорија евиденције, којој аутор посвећује посебну пажњу. Не само што је ова теорија, чији су главни представници Хусерло и Гадамер, истину песништва посматрала кроз универзално искуство које песма носи и као јединствен доживљај истине који се даље не може разложити ни емпиријски проверити, већ је знатно утицала на отварање песништва ка истини, допуштајући висок степен уметничке истине и указујући на радикални расцеп истине и песништва који је настао у романтизму. Истичући као кључни појам фикцију, који се први пут појављује у средњем веку и бива „смештен после супротстављених појмова истине и лажи“ (*Истина и њојика*, стр. 24), аутор сугерише вишевековну потребу да се имагинацијом песничког генија истина потпуно изолује од уметности, као нешто што јој не припада и што јој, изнад свега, није потребно. Јачање тог процеса у романтизму је, по Квасовом мишљењу, имало за последицу доследно и упорно изједначавање књижевности и фикције у постмодерни, постструктурализму и деконструкционизму. Осим тога, фрагментарност песме која је у епохи романтизма прихваћена као одраз романтичарске ироније, тачније, свести о несавршености песничке форме, бива у оквиру авангардне и надреалистичке поетике, како аутор увиђа, схваћена као оригинални израз песничког генија и његове апсолутне слободе, што ће као директну по-

следицу имати разбијање кохеренције песме и стварање технике аутоматског писања.

Поред романтизма, на „одсецање песничког дела од појма и садржаја истине“ у епохи постмодерне књижевности додатно су утицала учења руских формалиста и француских структуралиста. Међу следбеницима потоњимих, Корнелије Квас нарочито истиче Ролана Барта, Јулију Кристеву и Мишела Рифатера, чија истраживања су, како аутор *Истине и њојике* уочава, довела до потпуно новог схватања односа истине и књижевности. Не само да, према мишљењу ових постструктуралиста, суштина песништва пребива искључиво у језику, као апстрактном знаку који је одвојен од стварности, него се критеријум истине у песништву непрестано мења, што његово успостављање чини немогућим. Разлоге таквог тумачења аутор види у све већем прихватању теорије интертекстуалности, која ће у тријади писаца – дело – читалац највећу пажњу посветити управо последњем појму, јер се смисао текста може сагледати једино у оквиру густе мреже других текстова, чије увиђање зависи од процеса читања. Значење текста, дакле, у схватању постструктуралиста, није јединствено, а истина песништва увек се изнова преосмишљава и укршта са постојећим значењима, умножавајући се и допуштајући постојање алтернативног смисла.

Појам фикције, упркос његовом умеренијем, *жанровском* тумачењу,¹ није допринео приближавању истине и књижевности, већ напротив, њиховом удаљавању. Иако се, наиме, књижевности може признати одређени степен сазнајне функције, она остаје у оквиру мимезе, схваћене, у аристотеловском духу, као приказивање могуће, али не и чињеничне стварности. Отуда није било потребно много времена да се појмови мимезе, фикције и књижевности изједначе, чиме се књижевност одваја од стварности у циљу успостављања сопствене литерарности. У жељи да обухвати различита мишљења оних

¹ Као представнике оваквог схватања фикције, аутор наводи Хенрија Џејмса и Вирџинију Вулф (*Истина и њојика*, стр. 38).

теоретичара који признају књижевном делу истинитост, Корнелије Квас издваја пет модела истине у књижевности: миметички, епистемолошки, етички, фигуративни и модел аутентичности. Истичући како прва три модела истине одговарају антички формулисаној теорији кореспонденције, док последња два од ње знатно одударају, аутор се још једном враћа на сам појам истине, тежећи да у Аристотеловој формулацији издвоји оно што је најважније. Успостављајући суштинску разлику између чињеничне и парадигматске истине и модификујући Аристотелову теорију кореспонденције, Корнелије Квас долази до кључног појма у дефиницији: парадигма. Захваљујући постојању различитих претпоставки античких мислалаца о садржини појма парадигматске истине, аутор је наредна три поглавља посветио управо анализи Платоновог, Аристотеловог и Хорацијевог схватања истине у књижевности.

Друго поглавље књиге *Истина и њојика* разматра, дакле, питање „Платоновог разумевања истине песништва“. Указујући најпре на најважније Платонове дијалоге, Корнелије Квас нам укратко износи концепт филозофије овог античког мислиоца. Основно полазиште у Платона јесте, према Квасовом мишљењу, разликовање два света: света чулног и света идеја. Таква подела је, чини се, условила и у доброј мери детерминисала Платоново схватање песничке истине, будући да се она у његовој хијерархији нашла веома ниско. Истичући политички карактер Платонове дијалектике, у духу кога се, нарочито у *Држави*, издвајају појмови правичност и морал, аутор потом указује и на недоследност Платонове мисли, која у једном тренутку допушта део песништва, цензуришући само оне елементе који не подлежу моралној парадигми, док у другом, пак, одбија да песништу као целини призна истинитост и одређује га као парадигматски лажно, те самим тим и неподесно за идеалну државу. Уочавајући како Платоново схватање истине песништва „остаје у оквирима миметичког модела истине“ (*Истина и њојика*, стр. 124), као оног који само имитира односно копира чулну стварност, ау-

тор закључује да је антички филозоф на тај начин релативизовао песничку истину, не дозволивши јој приступ свету идеја.

У наредном поглављу, које носи назив „Аристотелово разумевање истинитости песништва“, аутор *Истине и њојике* покушава да нам приближи мишљење овог филозофа, и то указивањем на разлике које између Платона и његовог ученика постоје. Непрестано се позивајући на Платоново схватање односа истине и песништва, изнесено у његовим најпознатијим дијалозима *Ијон* и *Држава*, Корнелије Квас увиђа како суштинско неслагање двојице античких филозофа произилази из различитог тумачења појма мимезе. Док Платон, наиме, миметичко стварање види као чисто подражавање, коме парадигматска истина остаје неухватљива, Аристотел подражавању допушта извесну сазнајну функцију, али само уколико се поштује логичка организованост песничког дискурса. Ту се, према Квасовом мишљењу, дотичемо још једне важне несугласице између учитеља и ученика: истичући фабулу, као кључни појам којим се обележава склоп догађаја, Аристотел је, за разлику од Платона, овај појам схватио као форму и основну идеју дела, дозвољавајући, дакле, оно што је Платон забранио – постојање форми у стварима, а не изван њих. Слабости Аристотелове теорије аутор види у недефинисању сазнања до којег песничко дело води и у сувише крутом, аподиктичком схватању трагедије, као песничке врсте која је могућа без карактера, али не и без радње. За потврду своје критике, Корнелије Квас подсећа на савремене антидраме и Бекетов театар апсурда, које у Аристотелово време нису постојале. Настојећи да протумачи утицај Аристотелове *Појике* на развој савремене теоријске мисли, аутор помиње Хилиса Милера, представника деконструкционизма, који је своје мишљење заснивао на учењима Жака Дериде. Милерово схватање Аристотелове теорије у којој антички филозоф покушава да рационализује ирационално је, по Квасовом мишљењу, покушај прикривања ирационалности сопствене деконструкционистичке поетике, која је до-

вела до раздвајања ознаке (текста, знака) од означеног (смисла, онтолошке стварности). Истичући још једном разлике између Платона и Аристотела, аутор изводи закључак да је Аристотелова парадигма формалне, не моралне природе, а будући да је форма подражавалачка и да води одређеном сазнању, овај модел истине улази у домен миметичког и епистемолошког.

Схватање античке мисли о односу истине и песништва не би било потпуно без анализе поетике најпознатијег римског теоретичара, Хорација. Стога је четврто поглавље аутор посветио управо истраживању Хорацијевог разумевања истине песништва, које се, будући да је настало два века после Платоновог и Аристотеловог, неизбежно формирало под њиховим утицајем. Пажљивим упоређивањем, Корнелије Квас увиђа да се Хорацијева теорија, упркос многим поклапањима са Аристотеловом, ипак у већој мери угледа на Платоново учење о односу истине и песништва, јер као критеријум блискости књижевног дела истини уводи, као и Платон, ванкњижевне услове, односно, „друштвене и педагошке норме римске аристократије“ (*Истиина и њојшика*, стр. 185). Суштинска сличност са грчким филозофом и теоретичарем, међутим, како аутор *Истиине и њојшике* упозорава, није утицала на Хорацијеву одбрану песништва, као педагошког, културног и цивилизаторског мерила друштва. Хорације је, наима, попут Аристотела, сматрао да је песничко дело увек носилац парадигматске истине, без обзира на чињеничну истинитост односно лаж, само што и та истина остаје у оквирима државног система, појачана прагматичном аргументацијом.

У жељи да своја истраживања сумира рефлексijом на савремену теоријску мисао о истини песништва, аутор у последњем поглављу књиге, „Релативизација и формализација књижевности и уметности“, даје неку врсту завршне речи, остављајући простора за разми-

шљање и позивајући на ново тумачење овог сложеног и још увек актуелног односа истине и песништва. Осврћући се још једном на Платоново и Аристотелово учење, Корнелије Квас преко утицаја који су њихове поетике имале на развој нововековне мисли увиђа два принципа схватања песничке истине. Један је потекао од Платона и његове идеалистичке филозофије, да би преко Хегелове дијалектике пресудно одредио релативизацију истине у књижевности, која ће као крајњу последицу имати радикално одвајање истине од књижевног дела у постструктурализму и деконструкционизму и изједначавање појмова фикције и књижевности. Други, по ауторовом мишљењу, знатно умеренији принцип води порекло од Аристотеловог схватања форме као идеје, а такво формално начело оштро се „супротставља неутрализацији истине у песништву“, тежећи њеној формализацији и истичући уметност као носиоца парадигматске истине. На примеру неких најпознатијих дела светске и домаће књижевности, Бодлеровог *Цвећа зла* и Костићеве песме *Santa Maria della Salute*, аутор Истине и поетике стиже до закључка да је „истина до које долази књижевност и особена уметничка истина о човеку и свету“ (*Истиина и њојшика*, стр. 207).

Шта је књижевна истина и да ли она уопште постоји? Како решити конфликт између истине и песништва који од антике оптерећује уметност? То су само нека од питања на које Корнелије Квас покушава да одговори или можда да их, што је још важније, остави отвореним и интригантним за будућа теоријска истраживања. Свакако да књига *Истиина и њојшика* није први подухват овакве врсте који је аутор спровео. Неколико научних радова, објављених у Аналима Филолошког факултета, то јасно казују.² Осим тога, научна монографија *Интертекстуалности у њојшици*, објављена 2006. године у издању београдског Завода за уџбенике, такође сугерише

² Мислимо, пре свега, на следеће радове: „Услови истинитости песничког дела“, *Анали Филолошког факултета*, књига XXI, Београд, Универзитет у Београду, 2009, „Модел књижевне истине“, *Анали Филолошког факултета*, књига XXII, Београд, Универзитет у Београду, 2010. и многе друге.

да је књига *Истинина и поетика*, како сам аутор наводи, „настала као плод вишегодишњег проучавања античких поетика и проблема књижевне истине“ (*Истинина и поетика*, стр. 5). Концизна и језгровита реченица, склоност ка поступном и логичком закључивању само су неке од одлика Квасовог стила, које његову књигу чине приступачном широком кругу читалаца. С скромно истичући као циљ свог научноистраживачког пројекта потребу да се студентима Филолошког факултета обимна и не-

систематизована литература учини доступном, како би „на једном месту“ добили сва „неопходна знања о односу античких поетика према проблему истине књижевности“, Корнелије Квас овом књигом заправо чини много већи корак, утирући пут новим теоријским аспектима проблематике коју истражује и постављајући будуће теоретичаре пред изазове компаративног, систематичног и полемичког изучавања поменутог питања.